CRIZA ECONOMICĂ ŞI LIMITELE DEMOCRAŢIEI
The Economic Crisis and the Limits of Democracy

Alex CISTELECAN[1]

Abstract

The article discusses Wolfgang Streeck's theory of economic crisis and the limits of democracy in accommodating the imperatives of capital, and criticizes the voluntaristic approach discernible in his theory.

Keywords: Wolfgang Streeck, democracy, capitalism, crisis.

Există autori care zburdă şi epatează în articole dar care, odată confruntaţi cu întinderea mult mai de necuprins a unei cărţi, par oarecum istoviţi, dezorientaţi. După seria de intervenţii excelente din ultimele *New Left Review*, volumul *Buying Time*[2] îl plasează pe Wolfgang Streeck în acest tipar auctorial. Ceea ce nu înseamnă că-i un volum slab. Dimpotrivă. Dar e totuşi ceva mai puţin decât ne-am fi aşteptat – şi totul, în economia mondială ca şi în economia lecturii, ţine, în fond şi cum vom vedea mai jos, de impactul imprevizibil şi incontrolabil al aşteptărilor.

Aşa cum îi stă bine unui urmaş îndepărtat al Şcolii de la Frankfurt,Streeck porneşte în evaluarea situaţiei actuale a capitalismului de la o reconsiderare a teoriilor pe care Habermas, Offe şi O'Connor le propuneau în anii 70 sub titlul generic de „crize ale legitimării". Ceea ce era specific acestor teorii – astăzi oarecum uitate, de nu chiar deliberat îngropate – era ideea că, odată ce statul a preluat frâiele capitalului (vezi deceniile de *welfare state* european postbelic), blocajele nu-şi vor mai avea sursa în mecanismele obiective ale acumulării capitalului, ci în asigurarea legitimităţii politice şi sociale a acesteia. Ele vor fi „localizate în câmpul democraţiei mai degrabă decât în cel al economiei, al muncii mai degrabă decât al capitalului, al integrării sociale mai degrabă decât al integrării sistemice". Pe scurt, „o criză nu a *producţiei*, ci a *legitimităţii*". După cum se vede, „criza legitimităţii" constituie o versiune nici măcar foarte updatată a tezei conflictului dintre capitalism şi democraţie, în care tocmai progresul celei dintâi şi dezvoltarea forţelor de producţie (graţie cadrului asigurat de *welfare state*) generează aşteptări şi pretenţii – de democraţie, de bunăstare – tot mai mari ale acestora, ce nu mai pot încape în aceleaşi relaţii de producţie capitaliste.Motivele pentru care această teorie a fost abandonată între timp sunt destul de evidente: pe de o parte, răsturnarea trendului, care părea de la sine înţeles în anii 70, de încastrare a capitalului în societate, prin turnura neoliberală ulterioară; pe de altă parte, soluţionarea crizei de legitimitate democratică a capitalismului pe calea neaşteptată nu a democratizării, ci a consumerismului. Unde mai pui că această teorie a „crizei de legitimitate" a capitalismului târziu, lansată iniţial la stânga, avea de la bun început o stranie rezonanţă cu teoriile conservatoare lansate cam în acelaşi moment şi tot

[1] Assistant Professor, PhD, "Petru Maior" University of Tîrgu Mureș.
[2] Wolfgang Streeck, *Buying Time. The DelayedCrisis of Democratic Capitalism*, Verso, Londra & New York, 2014

BDD-A25188 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:48 UTC)

mai insistent după, şi care plasau răspunderea pentru apusul civilizaţiei occidentale şi moartea fiinţei (i.e. scăderea ratei profitului) pe umerii individualismului, hedonismului şi, în fond, aşteptărilor neruşinate ale poporului postmodern.

În ciuda acestor neajunsuri, Streeck insistă să repună pe masă şi în drepturi depline această teorie ca diagnostic al crizei actuale a capitalismului. Ceea ce avem în faţa noastră şi în buzunarul propriu astăzi, ne spune Streeck, nu e decât o criză similară de legitimitate, dar cumva răsturnată: un blocaj al compromisului dintre democraţie şi capitalism, dar care apare nu atât din pricina pretenţiilor exagerate ale poporului democrat, ci din cauza aşteptărilor tot mai nejustificate ale poporului capitalist. Pe scurt, nu democraţia cere mai mult decât poate lăsa de la el capitalul, ca în anii 70, ci capitalul cere mai mult decât poate acomoda democraţia – aceasta ar fi criza de legitimitate actuală după Wolfgang Streeck. După cum se vede, adaosul conceptual ce-i permite economistului german să repună în funcţiune teoriile „crizei de legitimitate" şi să le repropună astăzi cu semn schimbat este prezumţia de „agency" pe care o acordă capitalului, şi care le-ar fi scăpat profesorilor săi de la Institutul din Frankfurt. Dacă Habermas & co. trataseră capitalul doar ca pe un mecanism, şi încă unul domesticit, ajuns practic în mâinile statului, Streeck ne propune să vedem capitalul ca *agency*. Căci, în fond, din anii 70 până astăzi, tocmai la acest potenţial nebănuit de *agency*al capitalului asistăm gură cască, la influenţa covârşitoare, aproape destinală, pe care clasa capitaliştilor o are prin aşteptările şi pretenţiile ei de profit. Asupra necesităţii teoretice a acestei versiuni de *agency* capitalist vom reveni mai jos. Să urmărim deocamdată unde-l conduce pe Streeck: la trasarea unei istorii concentrate, a ultimelor patru decenii de capitalism european, pe care le descrie ca o succesiune de trei forme în care s-a încercat compromisul dintre democraţie şi capital: statul inflaţiei – statul datoriei (şi taxelor) – statul creditării private. Fiecare din aceste etape intermediare a durat cam zece ani, marcând un proces de altfel continuu de subminare a democraţiei de către capitalism – sau, mai exact, cum am văzut, de către capitalişti. Ultima formă – statul creditului, sau poate statul pe credit – este şi cea mai găunoasă din punct de vedere democratic, din moment ce constituency-ul popular şi suveran este aici cu totul neutralizat de către constituency-ultranspolitic al creditorilor, poporul pieţelor (*Marktvolk*). Ei bine, afirmă Streeck, Marea Recesiune declanşată în 2008 reprezintă tocmai epuizarea acestei a treia forme de compromis social european. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că nu se vor propune şi altele: dar ele vor fi, de-acum, tot mai explicit antidemocratice şi vor merge în direcţia hayekizării complete a cadrului politic instituţional, izolând cu totul capitalismul şi economicul de orice intervenţie socială şi pretenţie de redistribuire. UE reprezintă deja instituţionalizarea acestei forme de post-democraţie (integrare în capitalul mondial prin liberalizare supranaţională), şi nimic nu dă semne că s-ar întoarce din drum.Capitalismul, cel mai probabil, va supravieţui, dar cu preţul democraţiei.

Aceasta este concluzia amară cu care sfârşeşte analiza lui Wolfgang Streeck, şi cu ale cărei tonuri funebre nu putem să nu fim de acord. Dar în ce priveşte modul în care ne este livrată, rămân câteva semne de întrebare. Există, în primul rând, un risc – probabil previzibil – ce n-a întârziat să fie confirmat: şi anume că, odată cu recuperarea teoriilor

BDD-A25188 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:48 UTC)

„crizei de legitimitate", va fi recuperată şi aceea tendinţă sau rezonanţă conservatoare inerentă diagnosticului lor. Ceea ce ajunge să se manifeste la Streeck în nuanţele patriotice şi explicaţia în fond atât de *mainstream* pe care o oferă în cele din urmă pentru problemele Uniunii Europene,şi care s-ar datora, se pare, faptului că Germania, oricât ar vrea, nu poate totuşi să arunce cu baniîn neştire în periferiile care n-au de gândsă devină odată competitive şi responsabile. E, altfel spus, ciudat cum, în acelaşi timp în care Streeckrespinge teoria acelora care spun că prea multă democraţie şi redistribuţie au provocat criza economică din 2008 (prin explozia creditelor imobiliare neacoperite), creditează totuşi viziunea conform căreia UE se prăbuşeşte tocmai din cauză că a încercat să ia de la bogaţi şi să dea la săraci, ceea ce, hélas, deşi ar mai vrea, nu mai poate: „the EU took on toomuch in itsattempttopacifytheperiphery", „thefiscal crisis of the European state systemmaybedescribed as resultingfrom an overextension of the European Union as a „civilianpower"", care s-a dovedit incapabilă, în cele din urmă, „to eradicate the premodern feudal legacythatstillblocksthepathtoEurocapitalism" – încă zece pagini să fi avut cartea şi ne trezeam scoşi din UE, realocaţi în barbaria non-europeană. Cele 100 de miliarde de euro profit pe care Germania le-a obţinut *din criza* grecească şi bail-out-urile pe care li le-a oferit cu atâta generozitate nu par să fi ajuns la cunoştinţa lui Streeck. Acesta e riscul atunci când începi să descrii societatea în termeni de *public choicetheory*şi joc al aşteptărilor: nu mai ştii ce aşteptări contează şi cine pretinde prea mult: capitalul sau poate că, totuşi, chiar cei pe care îi flămânzeşte.

Ceea ce ne conduce la a doua problemă. Dacă rezonanţa conservatoare a vechilor teorii ale crizei e bine-merci recuperată, aşa cum am văzut, ea este cu atât mai mult potenţată prin chiar bonusul conceptual propus de Streeck: ideea de *agency*a capitalului, aparent mic supliment teoretic, dar din care decurge practic întreg diagnosticul cărţii. Căci din ideea de a „trata firmele şi proprietarii lor şi managerii ca pe nişte maximizatori de profit ce-şi caută avantajul (advantage-seeking profit maximizers)" şi de a vedea capitalul ca un „self-willedandself-interestedcollective actor", decurge automat ideea că crizele economice sunt, de fapt, crize ale „încrederii politice şi a scăderii investiţiilor ca formă de comunicare a nemulţumirii din partea proprietarilor şi managerilor capitalului".Cum ar veni, problema cu acest adaos conceptual este că adaugă prea mult: postulând o conştiinţă de sine şi capacitate de acţiune conştientă a capitalului sub forma cohortelor sale de manageri, proprietari şi investitori, el sare tocmai peste nuanţa dialectică a capitalismului ca „proces fără conştiinţă" sau subiectivitate impersonală – şi nicidecum doar interpersonală. Poziţia în care sfârşeşte astfel alunecă foarte uşor într-o teorie a conspiraţiei, în care nu blocajele obiective ale mecanismului capitalist – „nottehnicaldisturbances, but legitimationcrises", repetă Streeck – ci pretenţiile nesăbuite şi puterea nelimitată de manevră ale managerilor şi capitaliştilor sunt cele care, în ultimă instanţă,fac jocul. Pe scurt, capitalul devine atât de „subiectivizat" la Streeck încât îşi pierde orice materialitate şi inerţie a substanţei: e practic sublimat în pură voliţie şi interes conştient al capitaliştilor. Or, această elasticitate infinită a capitalului, care intră aici în tensiune cu elasticitatea finită a democraţiei, pare să contrazică chiar ideea titlului cărţii –

BDD-A25188 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:48 UTC)

Buyingtime– şi care sugerează tocmai amânarea tot mai zadarnică a unei fatalităţi implacabile, iminente: care-i atunci zidul obiectiv de care urmează să ne ciocnim şi pe care nu-l mai putem amâna, dacă în cele din urmă e vorba doar de o dezechilibrare a aşteptărilor între capitalişti şi capitalizaţi?

Ceea ce ne conduce la al treilea aspect problematic. Există astăzi, oarecum explicabil, dat fiind contextul de depresie şi stagnare prelungită a capitalismului occidental, nenumărate apeluri, adevărate somaţii adresate societăţii – indignaţi-vă! – să se trezească din alienarea-i şi să-şi ia frâiele economice în mână. Mai tehnic, ni se explică cum ar trebui să ne dezobişnuim să vedem economia capitalistă ca pe-un mecanism obiectiv, impersonal, şi s-o înţelegem mai degrabă drept rezultanta socială a unor decizii individuale ce poate fi, prin urmare, pusă sub controlul conştient al societăţii dacă doar ne-am da seama de ceea ce ne scapă. La pachet cu aceste chemări la iluminare, este livrată de obicei şi o foarte convenabilă critică a marxismului, vinovat – se pare – pentru încrederea în caracterul obiectiv, impersonal, al contradicţiilor şi blocajelor capitalismului, ceea ce îl plasează, chipurile, în compania jenantă a neoliberalismului, la rândul său un credincios naiv în obiectivitatea de fier a legilor economice. Or, ceea ce scapă în această mobilizare voluntaristă şi anti-materialistă e chiar specificul economicului în forma lui capitalistă: sigur că, în capitalism ca oriunde, economicul nu este, în ultimă instanţă, decât tot societatea. Dar contează enorm cât de lung şi întortocheat e drumul până la această „ultimă instanţă", tot lanţul de medieri care opacizează tocmai această socialitate a economiei şi care, prin fetişismul mărfii şi al relaţiilor sociale pe care-l proiectează, prin medierea mecanică, oarbă, pe piaţă, a muncii private a fiecăruia în ansamblul nevoilor sociale, aşadar prin însăşi materialitatea relaţiilor sociale, împiedică această dezvăluire şi conştientizarea naturii lui „sociale" în ultimă instanţă. Or Wolfgang Streeck, prin insistenţa sa asupra deficitului democratic al capitalismului, prin ipoteza că există o problemă de „comunicare", în fond, adică una politică şi socială, dar nicidecum materială a capitalismului actual, citeşte şi el mult prea repede, prea i-mediat, societatea în spatele evoluţiei capitalului, întregind, astfel, acest cor de apeluri voluntariste la emancipare.

Ceea ce nu înseamnă că n-ar exista grade diverse de alunecare în acest neinspirat trend voluntarist. Cu siguranţă şi din fericire, cu Streeck nu ajungem până la personalismul complet şi quasi-arbitrarietatea paradigmei Mark Blyth& Cornel Ban, în care evoluţia capitalismului este determinată de componenţa echipelor de secretari de stat şi de curricula şcolilor pe care se întâmplă să le fi absolvit. Dar suntem, din păcate, tot atât de îndepărtaţi de o teorie a crizei propriu-zis marxistă precum cea propusă de Michael Roberts, care o vede ca expresie a blocajului obiectiv al ratei de profitabilitate; şi suntem, în ciuda convergenţei în soluţiile propuse –renunţarea la moneda euro şi revenirea la un sistem dinamic de rate de schimb, care să dea posibilitatea devalorizării strategice a monedelor naţionale – hăt departe chiar şi faţă de o tematizare a crizei precum cea oferită de Lapavitsas, unde, în decantarea Europei ca un teren de conflict structural între Germania şi periferie în care arma principală e moneda euro, acest conflict era totuşi

BDD-A25188 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:48 UTC)

definit ca fiind înscris în chiar mecanismele şi structurile economice europene, nu în aşteptările, pretenţiile şi nazurile subiective ale capitaliştilor nemţi vs. proletarii greci.

Acesta-i riscul dacă începi să argumentezi că, totuşi, poate or fi şi ei, capitaliştii, oameni – te trezeşti că trebuie să stai la masă cu ei. Dar dacă şi capitaliştii-s oameni, cu tot cu sentimentele, aşteptările şi inimioarele corespunzătoare, asta nu înseamnă că inclusiv capitalismul – sau societatea lui – ar fi aşa ceva. Socializarea lui va presupune ceva mai mult decât o rundă de *debate*.

BDD-A25188 © 2016 Universitatea Petru Maior
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.233 (2026-09-14 14:13:48 UTC)